

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (1), 671-699

Geliş Tarihi:04.03.2023 Kabul Tarihi:25.05.2023

Yayın: 2023 Yayın Tarihi:31.05.2023

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.1260037>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

OKUL SÖZLÜKLERİNİN NİTELİK VE NİCELİKLERİ ÜZERİNE 7. SINIF SEVİYESİ ÇERÇEVESİNDE BİR İNCELEME

Bahadır GÜLDEN*
Ömer AYHAN**

Öz

Bu araştırmada hedef kitlesi ilköğretim seviyesindeki öğrenciler olan okul sözlüklerinin biçim ve içerik özellikleri irdelenmiştir. İlköğretim seviyesine ve Türk Dil Kurumunun belirlediği normlara uygun olduğu iddiasıyla muazzam sayıda sözlüğün öğrenci ve velilere seçenek olarak sunulması, okul sözlüklerine dair incelemelerin ve belirli tespitlerin ortaya koyulmasını daha da gerekli hâle getirmiştir. Bu kapsamda ölçüt örneklem yöntemiyle bir okul sözlüğü belirlenmiş ve 7. sınıf seviyesi öğrencileri için sözlüğün standartları birden fazla ölçüt baz alınarak irdelenmiştir. Araştırmada nitel araştırma desenlerinden doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Sözlüğün biçimsel özellikleri irdelenmeden önce alan yazındaki araştırma ve kaynaklardan biçimsel standartlara ve ilköğretim seviyesindeki öğrencilerin gelişim özelliklerine yönelik ölçütler belirlenmiş ve sözlük, iki alan uzmanınca incelenmiştir. Sözlüğün içerik özellikleri için beş ayrı inceleme noktası belirlenmiştir. Bunlardan üçü 7. sınıf seviyesine göre belirlenen ölçütlerdir. 2021-2022 eğitim- öğretim faaliyetlerinde kullanılan 7. sınıf Türkçe ders kitaplarından biri ölçüt örneklem yöntemiyle belirlenmiş ve ders kitabının söz varlığı etkinliklerindeki sözcükler (142 adet) listelenerek incelenen sözlüğün bu listedeki sözcükbirimlerden kaç tanesini karşılayabildiği tespit edilmiştir. Ardından alan yazında ortaya koyulan 1250 kelimelik “hedef kelime listesi”ndeki ve 649 kelimelik “7. sınıf öğrencilerin yaygın olarak kullandığı sözcük listesi”ndeki kavramlar sözlükte taranmıştır. Böylelikle sözlüğün içerik özelliklerine yönelik 7. sınıf seviyesi doğrultusunda veriler elde edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre incelenen sözlük, ders kitabının söz varlığı etkinliklerindeki kelimelerin %36,7’sini (52 kelime), hedef kelime listesindeki kelimelerin %62,5’ine (781 kelime) ve 7. sınıf öğrencilerinin yaygın olarak kullanıldığı kelimeler listesindeki kelimelerin %65’ine (417 kelime) sözcükbirim olarak yer vermektedir. Yapılan incelemeler doğrultusunda sözlüğün biçimsel olarak kâğıt kalitesi ve yazı puntosu açısından hedef kitlenin standartlarının altında kaldığı ancak diğer biçimsel standartlar açısından uygun niteliklere sahip olduğu tespit edilmiştir. Sözlüğün içerik özellikleri açısından hedef kitle grubunda yer alan 7. sınıf seviyesinin ihtiyaçlarına büyük oranda karşılık verebilecek nitelikte hazırlandığı ve amaca uygunluk taşıdığı sonucuna ulaşılmıştır.

* Dr., Bayburt Üniversitesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, bahadirdulden@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-1917-8813>

** Y. Lisans Öğrencisi, Bayburt Üniversitesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, omeradale199@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-7850-3028>

Anahtar Kelimeler: Söz Varlığı, Sözlük, Okul Sözlüğü, Biçimsel Özellikler, İçerik Özellikleri.

On the Quality and Quantities of School Dictionaries A Review in the Framework of 7th Grade Level

Abstract

In this study, the format and content features of school dictionaries, whose target audience is primary school students, were examined. The fact that an enormous number of dictionaries are offered to students and parents, claiming that they are suitable for the primary education level and the norms determined by the Turkish Language Institution, has made it even more necessary to examine the school dictionaries and to ascertain their features. In this respect, a school dictionary was determined the criterion sampling method and the standards of the dictionary for 7th grade students were examined based on more than one criterion. This research adopts a qualitative research design, namely, the document analysis method. Before examining the formal features of the dictionary, criteria for formal standards and developmental characteristics of primary school students were determined based on existing research and literature, and the dictionary was examined by two experts in the field. The content of the dictionary was examined based on five different aspects. Three of them are criteria determined according to the 7th grade level. One of the 7th grade Turkish textbooks used in the 2021-2022 educational year was determined by the criterion sampling method and the words in the vocabulary activities of the textbook (142 units) were listed. It was determined how many of the vocabulary units in this list could be met by the specific dictionary in question. Then, the concepts in the “target word list” (1250 words) and the “word list commonly used by 7th grade students” (649 words) listed in the literature, were scanned in the dictionary. Thus, data on the content features of the dictionary were obtained in line with the 7th grade level. According to the results obtained, the analysed dictionary covers 36.7% (52 words) of the words in the vocabulary activities of the textbook, 62.5% (781 words) of the words in the target word list, and 65% of the words in the words list (417 words) that are commonly used by 7th grade students. In line with the examinations, it has been determined that the dictionary is below the standards of the target audience in terms of paper quality and font size, but has appropriate qualifications in terms of other formal standards. It has been concluded that the dictionary has been prepared to meet the needs of the 7th grade level in the target audience group in terms of content features and is appropriate for the purpose.

Keywords: Vocabulary, Dictionary, School Dictionary, Formal Features, Content Features.

Giriş

Sözlükler; söz varlığı unsurlarının kuşaklar arası aktarımının sağlanması ve yabancı/ikinci dillerin öğrenilmesi başta olmak üzere pek çok amaçla hazırlanan materyallerdir. Uygarlıkların birbiriyle olan etkileşimine bağlı olarak dillerin öğrenilmesi ihtiyacına katkı sağlamak amacıyla geçmiş devirlerden itibaren kullanılan bilgi

kaynaklarıdır. Günümüzde de basılı örneklere ek olarak çeşitli teknolojik formlara dönüşerek başucu eserleri arasında kalmayı başarabilmiş olan sözlükler, geçmişten günümüze işlevselliğini korumayı başarabilen ender kaynaklar olarak varlığını sürdürmektedir.

XI. yüzyılda Dîvânü Lugâti't-Türk'le başlayan Türk sözlükçülüğünde sözlük kelimesi, 1932'de Türk Dili Tetkik Cemiyetinin kuruluşuna kadar Farsça divan, ferheng; Arapça lugat, kamus, tuhfe, nuhbe gibi kelimelerle karşılanmıştır. Cemiyetin kuruluşundan sonra ise Türkçe kökenli sözlük kelimesi önerilerek kabul edilmiştir (Kocapınar, 2020, s. 1090). Sözlük kavramının birçok tanımı bulunmaktadır. Durunoğlu (2011, s. 256) sözlüğü, bir dildeki kelimeleri, alfabetik olarak sıralayıp onların anlamlarını gösteren bir kelimeler kitabı olarak tanımlar. Aksan ise (2015, s. 75) sözlüğü; bir dilin (ya da birden çok dilin) söz varlığını, söyleyiş biçimleriyle, yazımlarıyla veren, bağımsız biçimbirimleri temel alarak bunların başka öğelerle kurdukları söz öğeleriyle birlikte anlamlarını, değişik kullanımlarını gösteren söz varlığı kitabı olarak tanımlar.

Bir kaynak olarak başucu eserler arasında önemli bir yere sahip olan sözlükler; kullanıcıların yaşı, eğitim düzeyi, ana dili, sözlükten yararlanma amacı, imkânlarına bağlı olarak çeşitlenmektedir (Çetinkaya, 2014). Sözlükler yüzyıllar boyunca benzer amaçla kullanılmış olsalar da zaman içerisinde farklı gereksinimleri karşılayabilmek için farklı içerik ya da biçimlerde sözlüklerin hazırlanmasına ihtiyaç duyulmuştur. Böylece farklı tipolojilerde sözlükler ortaya çıkmıştır. Aksan (2015, s. 75-76) sözlükleri türlerine göre şu şekilde tasnifler:

“1. Bir ya da birden çok dilin sözvarlığını işleme bakımından: a) Tek dilli, b) çok dilli sözlükler.

2. Abece sırasının temel alınıp alınmamış olmasına göre: Abecesel sözlükler, kavram (ya da kavram alanı) sözlükleri.

3. Ele alınan söz varlığının niteliğine göre: Genel sözlükler (ortak dil, yazı dili sözlükleri, ansiklopedik sözlükler); Gramer Sözlükleri; Eşanlımlı, eş adlı, ters anlamlı öğeler sözlükleri; Yabancı öğeler sözlükleri; Tarihsel sözlükler, Köken bilgisi Sözlükleri; Uzmanlık alanı sözlükleri (terim sözlükleri); Argo sözlükleri; Deyim ve atasözü sözlükleri; Anlatımbilim sözlükleri; Sanatçı ve metin sözlükleri; Yanlış yerleşmiş öge sözlükleri; Tersine sözlükler ve başka sözlük türleri.”

Aksan'ın tasnifinden hareketle sözlük türlerinin çeşitliliğini sözlüklerin yapısal, işlevsel özellikleri ve hedef kitlenin özellikleri gibi birtakım ölçütlere göre belirlendiği söylenebilir. İşlevine göre hazırlanış yöntemleri ve biçimsel niteliklerinin de değiştiği sözlüklerin pek çok niteliği hazırlanış amacı ve hedef kitlesine göre farklı planlanmak durumundadır. Sözlüklerin yüzlerce yıllık geniş zamandan dilimlerinden günümüze kadar işlevselliğini koruyabilmiş olmasında da bu değişikliklerin rolü bulunmakta, bu sayede sözlükler gerekli güncellemeler yapılarak ihtiyaçlara çözümler sunabilmektedir.

Sözlüklerin Taşınması Gereken Nitelikler

Yazılış amaçları ve hitap ettiği kitle doğrultusunda sözlüklerin hazırlanmasında dikkate alınması gereken birtakım hususiyetler bulunmaktadır: İlhan (2009, s. 536), bu hususiyetleri şu şekilde sıralar:

- Tarihi kaynaklara, halk söyleyişine bağlılık.
- Dil ve gramer açısından kelimelerin doğru kullanımı.
- Amaca uygunluk esası.
- Madde başlarının düzenlenmesinin doğru ve düzenli tarzda yapılması.
- Madde başı olan kelimelerin anlamlarının doğru olarak verilmesi”

Bahsi edilen sözlük türü okul sözlüğü olduğunda ise bu genel hususiyetlere ek olarak biçim ve içerik hususiyetlerine dair pek çok niteliğin sözlüklerde bulunuyor olması gereklilik arz etmektedir. Anlama ve anlatma becerilerinin temel malzemesini oluşturan söz varlığı unsurlarının öğretiminde okul sözlüklerinin önemli bir işlevi bulunmaktadır. Başta sözcükler olmak üzere diğer söz varlığı unsurlarına ait biçimsel ve anlamsal özelliklerin öğrenilmesinde nitelikli okul sözlüklerinin önemi büyüktür. Okul sözlüklerinin tipik işlevleri, birinci dili öğrenenlerin sözlükbilimsel gereksinimlerine atıfta bulunularak tartışılmaktadır. Sözlükbilimcilerin okul sözlüklerini planlarken öğretmenlere ve müfredat uzmanlarına danışması gerektiği, hedef kullanıcının sınıf seviyesinin ve yaşının dikkate alınması gerektiği vurgulanmaktadır (Tarp & Gouws, 2012). Öte yandan bir okul sözlüğü oluşturulurken içeriğe dâhil

edilecek öncelikli sözcükbirimlerin tespit edilmesinde dikkate alınması gereken çeşitli ölçütler ve alanlar bulunmaktadır. Okul sözlüğü yazarları, sözlüklerinde yer alacak sözcükbirimleri belirlerken ders kitaplarındaki, başvuru kitaplarındaki, dergilerdeki, çalışma kitaplarındaki, broşürlerdeki ve çocukların fiilen okudukları edebiyat eserlerindeki kelime sıklığını dikkate alırlar (Laughlin, 1975, s. 826). Bu nedenle okul sözlüklerinin işlevselliğinin artırılmasında söz konusu kaynakların dikkate alınması ve ihtiyaç duyulan hedef kelimelerin analizinin iyi yapılması önem arz etmektedir. Okul sözlüklerinin çeşitli işlevleri yerine getirecek donanımda hazırlanması gerekmektedir. Tarp ve Gouws (2012) ideal bir okul sözlüğünün işlevlerini şu şekilde sıralar: “Okul çocuklarına,

- Metni anlama ve üretme konusunda yardımcı olmak (yazılı veya sözlü)
- Dil bilgisi öğreniminde yardımcı olmak,
- Kelime öğrenme konusunda yardımcı olmak,
- Dünyayı öğrenmelerinde yardımcı olmak,
- Etimolojiyi öğrenmelerinde yardımcı olmak,
- Sözlük becerilerini geliştirmede yardımcı olmak.”

Sözcükler dilin göstergeleri, kavram tanımlayıcıları ve belirleyicileridir (Ayдын & Gülden, 2021, s. 474). Dilin temel yapıtaşlarını oluşturan sözcükler, dış dünyanın algılanışını kolaylaştırmanın yanında insanların düşünme yetilerinin de yaratıcısı olmaktadır. İnsanlar bütün düşünme faaliyetlerini kavramlarla, yani dış dünyanın sembolik yansımaları olan sözcüklerle yapmaktadırlar. Sözcük olmadan insanın varlık alanında hiçbir şey yoktur (Yalçın & Özek, 2006, s. 130-131). Sözcükler, insan hayatında olmazsa olmaz olan ve dilin yapısını, imkânlarını, sınırlılıklarını, incelelik ve güzelliklerinin ortaya koyulmasında önemli işlevler gören temel unsurlardır. Öte yandan sözcükler ve diğer söz varlığı unsurları sayesinde bir milletin ortaya koyduğu edebî üretimlerden gelmiş ve gelecek tüm kuşakların istifadesi mümkün kılınmakta, böylelikle hayatın her alanına dair birikimlerin yaşaması ve korunması sağlanmaktadır. Bu bakımdan okullarda öğrencilerin eğitimlerinde başarılı olmaların-

dan gerçek hayata hazırlanmalarına kadar her alanda belirleyici olan söz dağarcıklarının zenginleştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Öğrencilerin sözcük dağarcıklarının zenginleştirilmesinde başvurulan temel araçlar arasında ders kitapları ve bu kitaplardaki metinlerin yanında belki de ilk başvuru kaynağı okul sözlükleri gelmektedir (Göçer, 2020).

“Sözlük biliminin asıl amacı, bir dilin kelime hazinesinin tasvirini yapmak için prensip, ilke ve yöntemlerin bilimsel olarak oluşturulması için dilin yapısında yer alan kelimelerin incelenmesini değişik kullanım açılarından ele alarak sözlüğün oluşturulmasını sağlamaktır” (Kahraman, 2016, s. 3294). Bu hususiyetlere göre okul sözlüklerini hazırlayan sözlük bilimcilerinin eserlerinde dikkate almaları gereken bazı sorumluluklar vardır. Bu sorumluluklar, okul sözlükleri açısından ifade edilirse şu niteliklerin bulunması beklenmelidir:

- Hedef kitlenin ihtiyaç duyacağı sözcük birimlerin özellikle alan yazındaki söz varlığı ve ihtiyaç analizlerine yönelik araştırmalardan hareketle doğru tespit edilerek sözlüklerde yer alması

- Sözcük birimler için yapılan tanımlamaların hedef kitlenin anlayabileceği düzeyde olması

- Sözlüğün yardımcı materyal olarak destekleyeceği derslerin amaçları ve söz varlığının iyi analiz edilmiş olması

- Gerek tanımlarda gerekse sözlüğün diğer alanlarında imla kurallarına dikkat edilmiş olması

- Sözcük türlerine yönelik bilgilerin paylaşılması

- Sözlüğün cilt, kâğıt, kapak kalitesinin hedef kitlenin özelliklerine uygun olarak seçilmiş olması

- Hedef kitlenin pratik bir şekilde kullanabilmesine elverişli olarak tasarlanmış olması

- Yazı tipi ve puntosunun hedef kitleye uygun olarak seçilmesi

- Kısaltmalar dizininin ve sembollerin Türk Dil Kurumunun benimsediği şekilde kullanılması

Çotuksöken de (1999) 20 farklı okul sözlüğünü inceleme sürecinin sonucunda okul sözlüklerinin biçimsel ve içerik olarak şu niteliklere sahip olması gerektiğine dikkat çeker:

- I- Biçim Yönden Okul Sözlüklerinin Sahip Olması Gereken Nitelikler:
 - a. Dizgi-baskı b. Resimleme
- II- İçerik Yönden Okul Sözlüklerinin Sahip Olması Gereken Nitelikler:
 - a. Hedef kitle b. Söz varlığı c. Yazım ve sesletim d. Kökenbilim:
 - e. Sözcük türü f. Tanımlama g. Örnek tümceler

Okul sözlüklerinin taşınması gereken biçimsel standartlara Millî Eğitim Bakanlığı Ders Kitapları ve Eğitim Araçları Yönetmeliği'nden (MEB, 2021) bakıldığında da belirli çıkarımlarda bulunmak mümkündür. Yönetmelik'te ders kitaplarına yönelik belirlenen standartlar açık bir şekilde belirtilmiştir. Sözlükler de ders kitapları gibi materyal hüviyetinde nesnelere olması bakımından ve aynı hedef kitleye hitap etmeleri bakımından belirtilen nitelikleri sözlükler için de benimsemek yanlış olmayacaktır. Örneğin yazı puntosuna yönelik olarak Millî Eğitim Bakanlığı Ders Kitapları ve Eğitim Araçları Yönetmeliği'nde (2021) ders kitaplarındaki metinlerin (metin kısımlarının başlıkları dışında kalan bölümlerde resim altı yazıları, dipnotlar ve benzerinde kullanılan yazılar hariç) ilkökul 1'inci sınıflar için yirmi, 2'nci sınıflar için on sekiz, 3'üncü sınıflar için on dört, 4'üncü sınıflar için on iki ve ortaokul 5'inci sınıflar için on bir, daha üst sınıflar için ise on puntodan daha küçük harfler kullanılmayacağı ifade edilir. Yönetmeliğin altıncı maddesinde ise ders kitaplarının ve diğer eğitim araçlarının nitelikleri ile ilgili olarak şu hususlara yer verilmiştir: "a) Anayasa ve kanunlara aykırı hususları içermez.

b) Bilimsel hata içermez.

c) Eğitim ve öğretim programının amaçladığı kazanımları kapsar.

ç) Dil ve anlatıma uygunluk yönünden hata içermez.

d) Görsel tasarım ve içerik tasarımı öğrenmeyi destekleyecek nitelikte ve öğrencilerin gelişim özellikleri dikkate alınarak yazılır" (MEB, 2021, s. 3).

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmada amaç, örnekleme yer alan ilköğretim Türkçe sözlüğün biçim ve içerik özellikleri bakımından ele alınarak sözlüğün hedef kitlenin ihtiyaçlarına ne boyutta karşılık verebildiğinin tespit edilmesidir. Böylelikle ilköğretim öğrencilerine ve Türk Dil Kurumuna yönelik hususiyetlerin dikkate alınarak hazırlandığı ifade edilen hâlihazırda satışta olan okul sözlüklerinin niteliklerine dikkat çekilmesi amaçlanmıştır.

Bu bilgiler ışığında araştırmanın temel probleminin “ilköğretim seviyesi öğrencileri için hazırlanan okul sözlükleri hedef kitlenin özellikleri dikkate alınarak hazırlanmış mıdır?” sorusu oluşturmaktadır. Bu soru doğrultusunda yanıt aranan alt problemler ise şunlardır:

1. İncelenen okul sözlüğünün biçimsel nitelikleri hedef kitlenin özelliklerine uygun mudur?
2. İncelenen okul sözlüğü, 7. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki söz varlığı etkinliklerindeki hedef sözcüklerin ne kadarını kapsamaktadır?
3. İncelenen okul sözlüğü, 7. sınıf öğrencilerinin yaygın olarak kullandığı kelimelerin ve hedef kelime listelerinin ne kadarını kapsamaktadır?
4. İncelenen sözlüğün madde başlarında imla kurallarına uyulmuş mudur?
5. İncelenen sözlüğün kısaltmalar dizini oluşturulurken Türk Dil Kurumunun standartları dikkate alınmış mıdır?

Yöntem

Araştırma Modeli

Bu araştırmada Ata Yayıncılık tarafından hazırlanan Türkçe Sözlük, biçim ve içerik özellikleri açısından incelenerek nitelikli okul sözlüklerine yönelik farkındalık oluşturulması hedeflenmiştir. Araştırmada nitel araştırma desenlerinden dokü-

man incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu ve olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (Yıldırım & Şimşek, 2016, s. 191).

İnceleme Nesnesi ve Ölçütleri

İnceleme standartlarının tam olarak ortaya koyulması için amaçsal örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yöntemiyle 7. sınıf seviyesi öğrencilerinin ihtiyaçları dikkate alınmıştır. Amaçsal örnekleme, çalışmanın amacına bağlı olarak bilgi açısından zengin durumların seçilerek derinlemesine araştırma yapılmasına olanak tanır. Ölçüt örneklemede araştırmadaki gözlem birimlerinin belli niteliklere sahip nesnelere oluşması halinde örnekleme için belirlenen ölçütü karşılayan birimler (nesnelere, olaylar vb.), örnekleme alınır (Büyüköztürk ve diğerleri, 2019).

İncelemeye konu olan ve amaçsal örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme ile belirlenen okul sözlüğünün tercihinde birtakım ölçütler belirlenmiştir. Bu ölçütler şunlardır:

- Yayınevinin söz konusu sözlüğü uzun süredir satışa sunuyor olması,
- Yayınevinin sözlük alanında birden fazla yayına sahip olması,
- İncelenen sözlüğün kapak veya sunuş kısımlarında Türk Dil Kurumunun belirlediği kurallara uygun olarak hazırlandığının beyan edilmiş olması.
- İncelenecek sözlüğün araştırma sürecinde de satışının sürüyor olması.
- İncelenecek sözlüğün öğrencilere yönelik olarak hazırlandığının belirtilmesi

Hâlihazırda pek çok yayınevi tarafından ilköğretim düzeyine yönelik okul sözlükleri satışa sunulmaktadır. İnceleme nesnesi olarak tercih edilen sözlük (Ata Yayıncılık- Türkçe Sözlük) ise basım yılı itibarıyla (2018) beş yıldır öğrencilerin kullanımına sunulmaktadır. Buna ek olarak yayınevi, birçok türde sözlük hazırlayarak kullanıcı ihtiyaçlarına cevap vermeyi amaçlamaktadır. Bu türler arasında atasöz-

leri, deyimler ve özdeyişler sözlüğü; eş anlamlı, zıt anlamlı ve eş sesli kelimeler sözlüğü; resimli Türkçe sözlük, büyük Türkçe sözlük ve araştırmaya konu olan ilköğretim öğrencilerine yönelik Türkçe sözlük bulunmaktadır. Ayrıca yayınevini sunduğu çeşitler arasında aynı sözlüğün plastik, sert ve karton kapaklı sürümleri de bulunmaktadır. Hem farklı türlerde ve yaş gruplarına yönelik sözlüklerin hazırlanması hem de farklı biçimsel standartları göz önünde bulundurarak alternatifler sunması, yayınevini hazırladığı yayınlarda hedef kitlelerin özelliklerini dikkate aldığına göstergesidir. Bununla birlikte sözlüğün Türk Dil Kurumunun belirlediği esaslar çerçevesinde ve ilköğretim öğrencilerine yönelik hazırlandığı beyan edilmiştir. Belirlenen bu ölçütleri karşılaması nedeniyle inceleme nesnesi olarak Ata Türkçe Sözlük tercih edilmiştir.

İnceleme Ölçütleri

Yapılan alan yazın taramasında sözlüklerin taşınması gereken niteliklerin biçim ve içerik olmak üzere iki temel başlıkta ele alındığı görülmüştür. Biçimsel standartlara yönelik olarak ilköğretim Türkçe sözlüklerinin taşınabilir olması, kapağı ile cildinin kaliteli ve dayanıklı olması, albenisinin olması, yazı tipinin sade, yazı büyüklüğünün yaş düzeyine uygun olması, baskı-renk kalitesinin yüksek olması, sözlüğün başında kullanma yönergelerinin, kısaltmalar listesinin ve alfabenin bulunması gibi nitelikleri öne çıkmaktadır. Ayrıca yapılan alan yazın taramasında (Çotuksoken, 1999; Gülден, 2019; Kılıç & Seven, 2003; Küçükahmet ve diğerleri, 2011; Ülper ve diğerleri, 2014) basılı materyallerin biçimsel özellikleriyle ilgili olarak sırt, ebat, kapak, kâğıt, punto ve yazı tipi gibi standartların dikkate alındığı tespit edilmiştir. Sözlüklerin küçük ebatlı olması, içeriğin (kelime miktarı, örneklendirme, yazı puntosu vb.) niteliğini olumsuz etkilerken büyük ebatlı ve kalın sözlüklerin de taşıma açısından problem yaratması olasılığının bulunmasından hareketle bu ölçütler arasında hassas bir denge gözetilerek belirlenmesi gerekmektedir (Gülден, 2019). Karadağ ise (2011) okul sözlüklerinin biçimsel özelliklerini şu şekilde belirtmiştir: Taşınabilir olmalıdır. Kapağı ve cildi kaliteli ve dayanıklı olmalıdır. Albenisi olmalıdır. Yazı tipi sade, yazı büyüklüğü yaş düzeyine uygun olmalıdır. Baskı-renk kalitesi

yüksek olmalıdır. Sözlüğün başında kullanma yönergeleri, kısaltmalar listesi ve alfabe kullanılmalıdır (s. 201-205).

İnceleme nesnesinin 7. sınıf seviyesinin ihtiyaçları ve gelişim özellikleri doğrultusunda araştırılmasının gerekçeleri ise şu şekildedir: 7. sınıf seviyesindeki öğrenciler gelişim dönemi olarak soyut işlemler döneminin başında yer almaktadır. “Somut işlemler dönemindeki çocuklarla soyut işlemler dönemindeki ergenler arasındaki temel fark, ergenlerin bir olayın çok değişik yönlerini görebilmeleri ve bilgiyi soyut olarak üretebilmeleridir. Ayrıca dil gelişimi bakımından kavramların atasözlerinin, deyimlerin anlaşılmasında artık problemleri yoktur” (Senemoğlu, 2011). Dolayısıyla bu yaş grubuna yönelik olarak hazırlanan ders kitaplarının hazırlanmasında hem soyut hem de somut sözcüklerin öğretimi daha dengeli oranda esas alınacak ve söz varlığı etkinlikleri bu çerçevede hazırlanacaktır. 7. sınıf seviyesinin ölçüt olarak alınması, sözlük irdelenirken bu açılarından elde edilecek verilerin geçerliğini ve güvenilirliğini daha da artıracak bir faktör olarak görülmüştür.

İnceleme nesnesi için ölçüt olarak 7. sınıf Türkçe ders kitabının belirlenmesinin gerekçeleri şunlardır:

- Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlanmış olma,
- Dört yıldır eğitim-öğretim faaliyetlerinde kullanılmaya devam ediyor olma,
- 2022-2023 eğitim-öğretim yılında da ders kitabı olarak kullanılıyor olması,

İnceleme nesnesi için ölçüt olarak belirlenen 7. sınıf Türkçe ders kitabı (Kır ve diğerleri, 2018) 2018 yılında basılmış olup 2018-2019 eğitim-öğretim yılından 2022-2023 eğitim-öğretim yılına kadar her yıl kullanılmış olan bir ders kitabıdır. Ders kitabının eğitim-öğretim faaliyetlerinde basıldığı yıldan beri kullanılıyor olması, ilgili birimlerce yeterli ve işlevsel görüldüğü şeklinde değerlendirilebilir. Bu nedenle incelenen sözlüğün ders kitaplarına hitap edebilmesine yönelik bulguların elde edilmesinde ölçüt olarak daha uygun görülmüştür.

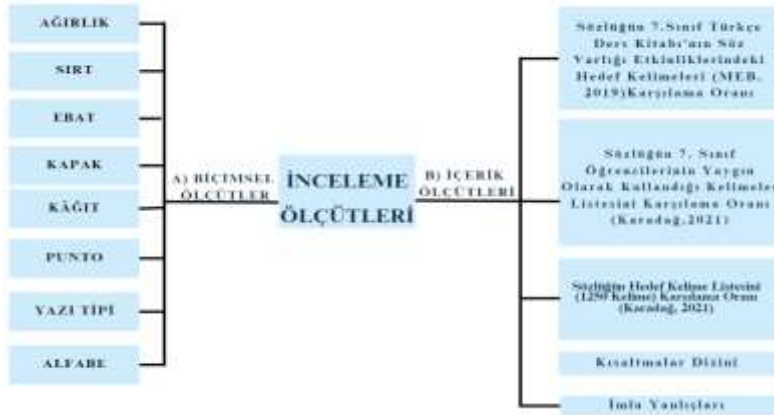
Veri Toplama Araçları

Biçimsel standartlar, Millî Eğitim Bakanlığı Ders Kitapları ve Eğitim Araçları Yönetmeliği'nde (2021) ve alan yazındaki çeşitli araştırmalarda (Arı, 2020; Çotuksöken, 1999; Göçer, 2020; Gülden, 2019; Karadağ, 2011) ortaya koyulan standartlar derlenerek ortaya koyulmuş ve bu standartlar çerçevesinde sözlükler biçimsel incelemeye tabi tutulmuştur.

Sözlüklerin içeriğinde yer alan kelime tercihleri ise 7. sınıf seviyesi standartları dikkate alınarak incelenmiştir. Sözlüğün içerik özelliklerine yönelik olarak beş ayrı inceleme sahası oluşturulmuştur:

1. 7. sınıf Türkçe ders kitabının söz varlığı etkinliklerindeki hedef kelimeler
2. 7. sınıf öğrencilerinin yaygın olarak kullandığı kelimeler listesi
3. Alfabetik hedef kelime listesi
4. Sözlükteki madde başlarının imla açısından incelenmesi
5. Sözlüğün kısaltmalar dizininin incelenmesi

Sözlüğün incelemeye tabi tutulduğu biçim ve içerik ölçütleri Şekil 1'de gösterilmiştir.

Şekil 1. İncelenen Sözlüğün İncelemeye Tabi Tutulduğu Ölçütler

Sözlük, biçim ve içerik özellikleri açısından incelemeye tabi tutularak iki ayrı noktada veri analizi gerçekleştirilmiştir. Sözlüklerin biçim özelliklerini incelemek için alan yazında basılı eğitim materyallerine yönelik orta koyulan standartlar

(Arı, 2020; Çotuksöken, 1999; Göçer, 2020; Gülden, 2019; Karadağ, 2011, MEB, 2021) dikkate alınmıştır. İçerik incelemesi içinse alan yazında vurgulanan nitelikler doğrultusunda incelenecek sözlüğün öğrenci ihtiyaçlarına uygunluğuna yönelik veriler elde edilmesi amaçlanmış ve beş farklı ölçüt oluşturulmuştur. Bunlardan ilkinin okul sözlüklerinin 7. sınıf öğrencilerinin ihtiyaçlarını Türkçe ders kitapları ekseninde karşılayabilmesi açısından yapılan incelemeler oluşturmaktadır. Bunun için benzer örneklem yöntemine göre 2022-2023 eğitim- öğretim yılında kullanılmakta olan bir adet 7. sınıf Türkçe ders kitabı çeşitli ölçütler dikkate alınarak belirlenmiştir. Bu ölçütler, inceleme nesnesi bölümünde açıklanmıştır. Söz konusu ders kitabının söz varlığına yönelik etkinliklerinde geçen kelimeler listelenmiş ve incelenecek sözlüklerde bu kelimeler taranmıştır. Böylelikle sözlüğün ders kitabı etkinliklerindeki hedef kelimelere yer verebilme durumuna yönelik bulgular ortaya koyulmuştur.

İkinci ve üçüncü adımda ise Karadağ'ın (2021) ilköğretim 5-8. sınıf öğrencilerinin kelime hazinelerini (1250) ve 7. sınıf seviyesindeki hedef kitleye öğretilmesi hedeflenebilir kelimeleri (649) tespit ettiği çalışmasındaki kelimeler ölçüt olarak alınmış ve incelenen sözlüklerde bu sözcüklerin karşılanma durumu tespit edilmiştir. Bu iki adımdan hareketle incelenen sözlüklerde yer verilen kelimelerin hedef kitlenin ihtiyaçlarının ne oranda gözetilerek oluşturulduğuna yönelik verilerin elde edilmesi amaçlanmıştır.

Araştırmanın içerik olarak son aşamasında ise incelenen sözlük “kısaltmalar dizini” ve “imla” açısından incelemeye tabi tutulmuştur. TDK'nin (2011) belirttiği kısaltmalar dizini ile sözlüklerde geçen dizinler karşılaştırılarak farklılıklara dikkat çekilerek standartlaşmanın sağlanmasına katkı sağlanması amaçlanmıştır. Sözlükteki madde başlarında yer verilen her kelime, imla açısından incelenerek hatalı olanlar tespit edilmiştir.

Verilerin Analizi

Sözlüğün ve Türkçe ders kitabının söz varlığı etkinliklerindeki hedef kelimelerin analizinde veri analiz yöntemi olarak betimsel içerik analizi kullanılmıştır.

Bu tür analizde amaç, elde edilen bulguların düzenlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde okuyucuya sunulmasıdır. Araştırmanın güvenilirliği için Huberman'ın güvenilirlik formülü esas alınmıştır. Araştırmada veriler, iki uzman tarafından betimsel içerik analizine tabi tutulmuştur. Veriler analiz edilerek kodlayıcılar arasındaki uyum dikkate alınmıştır. Kodlayıcılar arası tutarlık; tablolar oluşturulurken tema, alt temaların ve ortaya çıkan frekansların benzerlik ve farklılık oranları ortaya konulmuştur. Sırasıyla verilerin azaltılması, verilerin sunulması, kodlama, not alma, soyutlama ve karşılaştırma aşamaları uygulanmıştır (Balcı, 2021). Kodlayıcılar arası temaların, anahtar kelimelerin ve frekans değerlerinin sayısal olarak uyumluluğu bakımından %92 oranında benzerlik gösterdiği görülmüştür. Böylelikle araştırma verilerinin iç tutarlılığa sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca nitel araştırmalarda araştırmanın bütün aşamalarının detaylı olarak yazılması da araştırmanın güvenilirliğini arttırmada önemli bir etken olarak görülmektedir. İncelenen sözlüğe dair elde edilen bulgular sözlüğün görselleri ve içerdiği bilgilerle desteklenmiştir. Bu araştırmada da araştırmanın tüm aşamaları bilimsel etik ilkeler doğrultusunda detaylı olarak rapor edilmiştir.

Bulgular

Birinci Alt Probleme Yönelik Bulgular

Sözlüklerin biçimsel hususiyetlerine yönelik değinilen ölçütler çerçevesinde incelemeye konu olan sözlüğün sırt, ebat, kapak, kâğıt, yazı tipi ve puntosu gibi biçimsel özellikleri ile ilgili nitelikleri Tablo 1'de belirtilmiştir:

Tablo 1: İncelenen Sözlüğün Biçimsel Özellikleri

Ağırlık	Sırt	Ebat	Kapak	Kâğıt	Punto	Yazı tipi	Kısalt. Dizini	Alfabe
	Amerikan Cilt		250 gr. Bristol				Var	Yok
	Tutkalla Birleştirilmiş	9,5x13,5 cm.	Parlak kâğıt, Selefonlu	70 gr. 1.				
220 gr.				Hamur	8,5	Helvetica		

Sözlük, tutkal ile birleştirilmiştir. Ayrıca sırtın, çabuk dağılmaması ve kitap kapağının muhafaza edilmesi için kapakta pilyaj iz de mevcuttur.

Kapak, 250 gram Amerikan Bristol parlak selefon kâğıtla oluşturulmuştur. Kapağın parlak olması ilgi çekiciliği artırıcı bir özelliktir. Kapağın estetik yönü ile ilgili olarak sade bir tasarıma sahip olduğu, seçilen ağırlıklı kırmızı ve mavi renklerle çocukların renkli dünyalarına hitap edebilmesi bakımından çok yeterli düzeyde olmasa da dikkat ve ilgi çekebilecek niteliklerde olduğu söylenebilir. Kapak kalınlığı da hedef kitlenin gelişim özelliklerine göre değerlendirilirse dış etkenlere karşı koruyucu standartta olduğunu söyleyebiliriz.

Dolayısıyla sağlamlık ve kullanılabilirlik açısından hedef kitle yaş grubuna uygun olduğu görülmektedir.

Şekil 2. İncelenen Sözlüğün Dış Kapak Görselleri

Sözlüğün kâğıt standartlarına bakıldığında ideal standardın (birinci hamur 80-90 gram) biraz altında kaldığı görülmektedir. (birinci hamur 70 gram). Sözlük kâğıdının beyaz renkte olması ve madde isimleri için yazılan yazıların magenta

(pembe) ve tanımlar için Kblack (siyah) renklerin kullanılması yine dikkatleri ve ilgiyi çekecek yeterlidir.

Sözlüklerde önemli olan unsurlardan bir tanesi yazı puntosunun hedef kitleye uygun olmasıdır. İdeal yazı büyüklüklerinin Millî Eğitim Bakanlığı Ders Kitapları ve Eğitim Araçları Yönetmeliği'nde üçüncü sınıf düzeyindeki öğrenciler için 14, dördüncü sınıf seviyesi için 12, beşinci sınıf seviyesi için 11, daha üst sınıf seviyeleri için ise 10 puntosunun altında olamayacağı belirtilmiştir (MEB, 2021). Sözlük 8,5'lük metin içi puntosuyla belirlenen standardın altında kalmıştır. Yazı puntosunun belirlenen standartlarda (en az 10 punto) olmaması, hedef kitlenin kelimeleri bulmakta ve buldukları kelimelerin anlamlarını okumakta zorlanacakları anlamına gelmektedir.

birleşik isim	76	bitkin
<p>B bakımından kaynaşıp kalıplaşan fiil.</p> <p>birleşik isim,-smi <i>is. db.</i> Birleşik kelime biçiminde kurulmuş isim.</p> <p>birleşik kelime <i>is. db.</i> Ses düşmesi, ses türemesi, kelime türünün değişmesi veya anlam kayması dolayısıyla aralarına ek girmeyecek kadar kalıplaşmış iki veya daha çok sözden oluşan kelime.</p>	<p>bisküvi <i>is. Fr.</i> Uzun süre saklanabilen, tatlı ya da tuzlu, gevrek kurabiye.</p> <p>bismillah <i>is. Ar.</i> Besmele.</p> <p>bit <i>is. zool.</i> İnsan ve memeli hayvanların vücudunda asalak olarak yaşayan böcek.</p> <p>bitap,-bı <i>sf. Far.</i> Bitkin, yorgun.</p> <p>bitaraf <i>sf. Far.</i> Yansız, tarafsız.</p>	

Şekil 3. İncelenen Sözlüğün Yazı Tipi, Madde Başları ve Madde Başları Renklerini Gösteren Sayfa Örneği

Basılı eğitim materyallerinde tercih edilen Times New Roman ve Arial yazı tipleri hedef kitleye uygun, okunabilirliği yüksek yazı tipleridir. İncelenen sözlükte tercih edilen yazı tipi ise Helvetica'dır. Bu font da hedef kitleye uygun okunabilirliği yüksek yazı tipleri arasındadır.

İncelenen sözlüğün ebat ve ağırlık bakımından ilk ve ortaokul seviyesindeki öğrencilerin kullanımına elverişli olduğu söylenebilir. Ağırlık olarak 220 gram olan sözlük, yardımcı materyal olarak öğrencilerin çantalarında taşıyacakları ders kitabı ve diğer materyallere ek olarak ciddi bir yük oluşturacak ağırlığa sahip değildir.

Kenarında tüm harflerin bulunduğu ve alfabetik sıralamalar için kullanılacak şekilde tasarlanmış bir sözlük tipi olan fihristli sözlükler, kesimli veya kesimsiz tarzda tasarlanır. İncelemeye konu olan sözlük, kesimsiz fihrist (pembe renkte) özelliği taşımaktadır. Sözlüklerde madde başlarına yer verilmesi, madde başlarının açık ve renkli yazılması aranan sözcüklerin kolayca bulunması ve dikkat çekmesi açısından gereklidir. İncelenen sözlüğün madde başı kelimelerinin pembe renk ile yazılmış olması bu hususun dikkate alındığını göstermektedir.

Her sözlüğün ilk sayfalarında bir sunuş bölümü ve kısaltmalar bölümü bulunmaktadır. İncelemeye konu olan sözlüğün sunuş bölümünde, öğrenciler için hazırlanmış dile getirilmiştir. Sunuş bölümünde sözlüğün kullanım esaslarına yönelik sözcüklerin türleri ve etimolojisi hakkında bilgilendirici cümlelere yer verilmiştir: “Sözcüklerin türü, hangi dilden dilimize girdiği, yanlarındaki kısaltmalarla belirtilmiştir. Bu kısaltmaları anlayabilmek için sözlüğün başındaki ‘Kısaltmalar’ bölümüne bakmalısınız” (Odabaşı & Çalış, 2018). Bunun dışında madde başı sözcüklerinin nasıl bir işlevinin olduğuna ve öğrencilerin bu sözcükler sayesinde aradıkları sözcüklere ulaşmalarının nasıl kolaylaşacağına yönelik herhangi bir bilgilendirme yapılmadığı tespit edilmiştir.

İkinci Alt Probleme Yönelik Bulgular

7. Sınıf Türkçe Ders Kitabı’ndaki (Kır ve diğerleri, 2019) söz varlığına yönelik hazırlanan etkinliklerde yer alan hedef kelimeler, incelenen sözlükte taranmıştır. Böylelikle incelenen okul sözlüğünün 7. sınıf düzeyindeki ders kitaplarındaki söz varlığı etkinlikleri için ne kadar işlevsel olduğu ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Tablo 2: 7.Sınıf Türkçe Ders Kitabı’nın Söz Varlığı Etkinliklerindeki Hedef Kelimeler

Adaş	Budak	Festival	İşlev	Kubbe	Santra	Telgraf/
------	-------	----------	-------	-------	--------	----------

						Telgraf- hane
Ağıl	Buluş	Fide	Kahya	Manifatura	Saplantı	Terapi
Ağıt	Burcu bulan-	Fon	Kaleydoskop	Muamma	Sedir	Tezgâh
Ahali	Buruk	Formül	Kamp	Müdahale	Semer	Tılsım
Algılama	Çarık	Gani	Kapısını çal- mak	Müfettiş	Sergile-	Tırmık
Amatör	Çelimsiz	Geleneksel	Kaplıca	Nesne	Serpiştir-	Totem
Andır-	Çeşni	Gergef	Kasvet	Nevale	Sığırtmaç	Törpü
Anımsa-	Çıra	Gezegen	Kaş	Oksijen	Sıla	Tümsek
Antren- man	Çivit	Giz	Kaşif	Olimpik	Simge	Umut
Azık	Desen	Göçüp git- mek	Kaygı	Operasyon	Skor	Ürkek
Azim	Düşündür	Göğce	Kepek	Optik	Suluk	Üzünc
Başının etini ye-	Ebru	Gök kubbe	Kerpiç	Özlem	Statü	Vaftiz
Battal	Edim	Gözet-	Keşfet-	Pardösü	Strateji	Yağlık
Bellek	Efor	Hamle	Keşif	Parkur	Stres	Yetki
Benimse-	Enerjik	Hare	Kırsal	Patika	Tasarla-	Yakın-
Beniz	Engin	İcat	Kıvrak	Perdah	Şablon	Yasa
Biyolog	Esnek	İçlen-	Kilise	Saçak	Talep	Yaygı
Biz	Evirip çevir-	İskemle	Koru	Sağır	Tavır	Yoksun
Bohça	Fakülte	İlen-	Kitle	Rota	Teleskop	Yörük
Broşür	Favori	İletişimsel	Kitre	Salık ver-	Unvan	Zamk
						Zihinsel

Tablo 3: Sözlüklerin 7.Sınıf Türkçe Ders kitabı Söz Varlığı Etkinliklerinde Geçen Kelimeleri Karşılama Durumu

7. Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Söz Varlığı Etkinliklerinde Bulunan Sözcük Sayısı	Sözlüğün Karşıla- dığı Kelime Sayısı	Sözlüğün Karşılayamadığı Kelime Sayısı
142	52	90
%100	%36,7	%63,3

Ölçüt olarak belirlenen 7. sınıf Türkçe ders kitabının söz varlığı etkinliklerinde 142 adet hedef kelime tespit edilmiştir. Bu sözcüklerden 52'si incelenen sözlükte bulunmaktadır. Söz varlığı etkinliklerindeki 90 sözcük ise incelenen sözlükte yer almamaktadır.

Üçüncü Alt Probleme Yönelik Bulgular

Karadağ (2005) ve Kurudayıoğlu'nun (2005) Türkiye'nin yedi farklı bölgesinde söz varlığına yönelik olarak yaptığı çalışmalarda ilköğretim 5-8. sınıf öğrencileri için belirlenen hedef kelime listesindeki 1250 sözcük ve 7. sınıf öğrencilerinin yaygın olarak kullandığı sözcük listesindeki 649 sözcük, incelenen okul sözlüğünde taranmıştır, elde edilen bulgular Tablo 4'te paylaşılmıştır:

Tablo 4: *İncelenen Sözlüğün Hedef Kelime Listesi ve 7. Sınıf Öğrencilerinin Yaygın Olarak Kullandığı Sözcükleri İçerme Durumu*

Sözlüğün 7. Sınıf Öğrencilerinin Yaygın Olarak Kullandığı Kelimeler Listesini (649 Kelime) Karşılama Oranı	Sözlüğün Hedef Kelime Listesini (1250 Kelime) Karşılama Oranı
417 (%65)	781 (%62,5)

Araştırma sonucu ortaya çıkan kelime listelerine bakıldığında araştırmaya konu olan 7. sınıf öğrencilerinin yaygın olarak kullandığı 649 sözcüğün incelenen sözlükte 417'sinin yer aldığı tespit edilmiştir. 7. Sınıf Öğrencilerinin Yaygın Olarak Kullanıldığı Kelimeler Listesi'ndeki 1250 sözcüğün ise 781'i incelenen sözlükte tanımlanmıştır. Oransal olarak bakıldığında 7. sınıf öğrencilerine yönelik sözcüklerin %62-65 civarında sözlükte yer aldığı söylenebilir.

Dördüncü Alt Probleme Yönelik Bulgular

İncelenen sözlükte imla yanlışlığı olduğu tespit edilen sözcükbirimler Tablo 5'te gösterilmiştir:

Tablo 5: *İncelenen Sözlükte İmlâ Yanlışlığı Tespit Edilen Sözcükbirimler*

Yazımı Yanlış Olan Sözcükbirimler	Sözcükbirimlerin Doğru Yazılışı
İkiyüzlü (sf. Özü sözü bir olmayan, riyakâr)	İki yüzlü
Jet – ski (jet – ski is. İng. Su kayağı.)	Jet ski

Okalıptüs (is. Avustralya’da yetişen bir ağaç türü.)	Okalıptus
Pli (is. Fr. 1. Kumaş, kâğıt vb. de bir bölümün öbürünün üzerine gelmesiyle oluşan kıvrım. 2. sf. Bu biçimde kıvrımı olan.)	Pili

Sözlükte yer verilen sözcükbirimlerin sayısı 7500-8000 civarındadır. Bu sayıyla mukayese edildiğinde incelenen sözlükte imla kurallarına uyulduğu, böylelikle öğrencilere imla açısından da kılavuzluk edildiğini söylemek mümkündür çünkü yapılan taramalarda az sayıda (4 adet) imla yanlış taşıyan sözcükbirim saptanmıştır.

Beşinci Alt Probleme Yönelik Bulgular

İncelenen sözlüğün kısaltmalar bölümünde 74 kısaltmaya yer verilmiştir. Bu kısaltmalar, gelişigüzel sözcük kısaltmalarıyla oluşturulmamış, Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanan Türkçe Sözlük’teki (TDK, 2011) kısaltmaların ve açılımların dikkate alınarak sözlükte yer verildiği tespit edilmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Nitelikli okul sözlüklerinin biçim ve içerik olarak hedef kitlenin ihtiyaçlarına karşılık verebilme durumunun ortaya koyulmaya çalışıldığı bu çalışmada örneklem olarak belirlenen sözlükle ilgili olarak şu değerlendirmeler yapılabilir:

Araştırmanın birinci alt problemi olan incelenen okul sözlüğünün biçim özelliklerinin hedef kitlenin özelliklerine uygunluğu ilgili olarak şu sonuçlara ulaşılmıştır: İncelenen sözlük ağırlık (220 gr.), taşınabilirlik, ebat özellikleri (9,5x13,5 cm.), yazı tipi (helvetica), kapak özellikleri (250 gr. bristol parlak kâğıt, selefona), sırt yapısı (Amerikan cilt), sözlüğün birleştirilme şekli (tutkalla birleştirilmiş), madde başlarının renklendirilme şekli (farklı ve belirgin tonlarda), kısaltmalar dizinin belirli ölçütlere bağlı kalınarak hazırlanması açılarından hedef kitlenin ihtiyaçlarına uygun niteliklerde hazırlanmıştır. Güzel ve Süslü’nün (2022) benzer şekilde İllkokul Türkçe sözlüklerinin biçim ve içerik özellikleri üzerine gerçekleştirdiği çalışmada bu araştırmanın sonuçlarıyla benzer şekilde incelenen sözlüklerin de kısalt-

malar dizinine sahip olduğu ancak örneklemdaki iki sözlüğün sözcük türü tanımlamalarına yer verirken diğer sözlüklerin yer vermediğine dikkat çekilmiştir. İncelenen sözlüklerin kullanım esaslarına ilişkin açıklamalara yer verilip verilmediği ile ilgili ise araştırmada herhangi bir değerlendirme yapılmamıştır. Bu araştırmada ele alınan sözlükte öğrencilere ilgili sözlüğe dair açıklayıcı belirli bilgiler sunulmuştur. Bununla birlikte Güzel ve Süslü'nün incelediği dört sözlüğün üçünde olduğu gibi bu araştırmada incelenen sözlükte de alfabe yer verilmemiştir. Özellikle öğrencilerin kullanımına sunulduğu ifade edilen bir materyal olarak, ilkokul 1. sınıf seviyesi dışındaki öğrenciler açısından alfabenin olmaması bir sorun teşkil etmeyecektir. Bu noktada okul sözlüklerinin ilkokul ve ortaokul öğrencilerinin özelliklerine göre ayrı ayrı hazırlanmasının gerekliliğine ve alfabe vb. içeriklerinin bu doğrultuda sözlüklerde yer verilip verilmemesinin doğru olacağına dikkat çekilmelidir. İlkokul ve ortaokul seviyesi için hazırlanan bir okul sözlüğünün kullanım talimatnameleri de tamamen farklı şekilde hazırlanmalıdır. Karadağ da (2011, s. 196) bu hususla ilgili olarak ilköğretim öğrencileri için sözlük hazırlanırken öğrencilerin tamamını aynı düzeyde kabul etmenin imkânsız olduğuna ve ilköğretim çağını kendi içinde alt düzeylere ayırarak bunlara uygun okul sözlükleri hazırlamanın gerekliliğini savunmaktadır.

İncelenen sözlüğün sayfa nitelikleri (70 gr. 1. hamur) ve yazı puntosu (8,5) ise alan yazında belirlenen standartların altında kalmıştır. Güzel ve Süslü (2022) tarafından incelenen sözlüklerin de kâğıt kaliteleri (70 gr. 1. veya 2. Hamur) ve puntosunun (8 punto) hedef kitle (ilköğretim öğrencileri) için belirtilen standardın (10 punto ve üzeri yazı, 1. hamur 80 gr.) altında kaldığı tespit edilmiştir. Öğrenciler açısından kâğıt standardı ve yazı puntosu özellikleri sözlüklerin işlevselliklerini ve kullanılabilirliğini doğrudan etkileyecek niteliklerdir. Hedef kitleye hitap edecek punto standardının altında niteliklere sahip basılı bir materyalin okunabilirliği güçleşecek, buna bağlı olarak öğrencilerin sözlükten istifade etme arzularını olumsuz etkilenebilecektir. Kâğıt standardı ise hem sözlüğün dayanıklılığı hem de göz sağlığı başta

olmak üzere kullanışlılığa doğrudan etki edecek bir faktör olması nedeniyle önemlidir.

Araştırmanın ikinci alt problemi ile ilgili olarak şu değerlendirmelerde bulunulabilir: İlkokul öğrencileri için okul sözlüğü olarak hazırlanan sözlüğün hedef kitlesi içinde yer alan 7. sınıf seviyesine yönelik değerlendirilmesi yapılmıştır. Bunun için 7. sınıf Türkçe ders kitabındaki söz varlığı etkinliklerindeki sözcüklerin incelenen sözlükte ne kadarının bulunduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Böylelikle sözlüklerin hazırlanmasında dikkate alınması gereken materyallerden biri olan ders kitaplarına yönelik birtakım veriler elde edilmiştir. Buna göre bahsi edilen Türkçe ders kitabındaki söz varlığı etkinliklerinde yer alan 142 hedef sözcükbirimin yalnızca %36,7'si sözlükte yer almakta, %63,3'ü ise sözlükte bulunmamaktadır. Sözlükler hazırlanırken taşınabilirlik ve kullanışlılık açısından belirli bir hacim sınırı olduğu göz önünde bulundurulursa içerikte yer verilecek sözcükbirimlerin tercihinde ihtiyaca yönelik hassasiyet göstermenin önemi daha da ortaya çıkmaktadır.

Araştırmanın ikinci probleminde olduğu gibi üçüncü alt problemde de hazırlanan sözlüğün hedef kitlenin ihtiyaçlarına karşılık verebilme niteliği ayrı bir ölçüt benimsenerek irdelenmiştir. İlköğretim 5-8. sınıf öğrencileri için belirlenen hedef kelime listesindeki 1250 sözcüğü ve 7. sınıf öğrencilerinin yaygın olarak kullandığı sözcük listesindeki 649 sözcüğü karşılama oranı açısından incelenen sözlük, %62-65'lik bir orana sahiptir. Serin'in (2022) bu araştırmayla benzer şekilde okul sözlüklerinin niteliklerine yönelik Türkçe ders kitaplarındaki sözcüklerden (385 sözcük) hareketle veriler ettiği çalışmadaki sonuçlar şu şekildedir: İncelenen altı farklı sözlüğün ders kitaplarındaki hedef kelimeleri karşılama durumu %29, %41, %55, %41, %58, %86'lık oranlara sahiptir. Aynı hedef kitleye yönelik hazırlanmalarına rağmen incelenen sözlüklerdeki standardın bu çapta (%29-%86) farklılık göstermesi sözlük yazarlarının sözcükbirimleri belirlemede ders kitaplarını dikkate alıp almamalarının sözlüğün işlevselliğini ciddi boyutlarda etkilediği şeklinde değerlendirilebilir. Bu araştırmada incelenen sözlüğün verileri değerlendirildiğinde yazarların sözlüğün içeriğinin oluşturulmasında öğrencilerin yaygın olarak kullandıkları ya da kullanma

ihtiyacı hissedecekleri kelimelerin belirlenmesine gayret edildiği şeklinde yorumlanabilir. Türkçe öğretimi açısından değerlendirildiğinde çok yüksek bir oran olarak sayılmasa da sözlüğün ilköğretime yönelik tüm derslere hitap edici bir işlevde hazırlanmasının amaçlanmış olması ortaya çıkan oranların daha makul görülmesini sağlayabilir. Serin (2022) tarafından incelenen diğer sözlüklerin 385 kelimeelik bir liste doğrultusunda %29-86'lık bir aralıkta kapsayıcılığına sahip olduğu dikkate alınarak mukayese edildiğinde 649 ve 1250 kelimeelik iki kelime listesinde incelenen sözlüğün %62,5-65'lik bir orana sahip olması içerik olarak piyasadaki pek çok sözlükten daha iyi bir standarda sahip olduğunu göstermektedir.

Araştırmanın dördüncü alt probleminde incelenen okul sözlüğündeki madde başlarının imla yanlışları içerip içermediği ve sözlüğün imla açısından da öğrencilere doğru bilgiler sunup sunmadığı irdelenmiştir. Madde başlarından dördünün yazımında yanlışlıklar tespit edilmiştir.

Araştırmanın beşinci alt probleminde sözlüğün kısaltmalar dizini, Türk Dil Kurumunun belirlediği standartlara göre incelenmiş ve şu sonuçlara ulaşılmıştır: Sözlüğün kısaltmalar dizinin hazırlanmasında Türk Dil Kurumunun kısaltmalar dizininin dikkate alındığı (TDK, 2022) saptanmıştır. Kısaltmalar dizininde yer almayan bazı eklerin kısaltma ve açıklamalarına (-i Nesnesi -i durum eki alan fiil vb.) yönelik ise TDK Büyük Türkçe Sözlük'ün (2011) kısaltmaları ve açıklamaları benimsenmiştir. Bu da sözcük biliminde standartlaşmanın sağlanabilmesi açısından kıymetlidir. Kısaltmalar dizininin hazırlanmasında takip edilen bu yol, sözlüğün belirli standartlar gözetilerek hazırlanmaya çalışıldığının bir başka göstergesidir.

Yapılan bu değerlendirmeler çerçevesinde okul sözlüklerine yönelik olarak şu önerilerde bulunulabilir:

Nitelikli okul sözlüklerinin biçimsel standartlarının yayınevlerince gelişigüzel belirlenmesinin aksine piyasaya sürülmüş her sözcüğün hedef kitlenin gelişim özellikleri için belirlenmiş standartlara uygun olup olmadığına yönelik daha sıkı denetimden geçmesi gerekir. Alan yazında ve bu araştırmada incelenmiş olan sözlüklerin kâğıt kalitesi, yazı puntosu başta olmak üzere hedef kitlenin gereksinimlerine

uygun olmayan standartlara sahip olması bu önerinin gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Sözlüklerin kullanıcılara sunduğu sözcük türü, etimoloji ve diğer önemli bilgilere ait kısaltmalar hakkında anlaşılır bilgiler verilmeli, sözlüğün kullanımına ilişkin esaslar, öğrencilere anlaşılır bir dille açıklanmalıdır.

Okul sözlüklerinde madde başı olarak yer verilecek sözcükler hedef kitlenin ihtiyaçları göz önünde bulundurularak ders kitapları, edebî eserler, yapılan bilimsel araştırmaların sonuçları başta olmak üzere çok yönlü bir süreç yürütülerek derlenmelidir. Sözcükbirimlerin tanımları olabildiğince hedef kitlenin bildiği sözcüklerle yapılmalı, bir bilinmeyen sözcükle başlayan öğrenme süreci tanımlardaki anlamı bilinmeyen ve tahmin edilemeyecek kelimelerle çok bilinmeyenli bir hâle getirilmemelidir.

Kaynakça

- Aksan, D. (2015). *Her yönüyle dil ana çizgileriyle dilbilim III. cilt*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Arı, G. (2020). Türkçe ders kitaplarında biçimsel ve fiziksel görünüm. H. Ülper (Ed.), *Türkçe Ders Kitabı Çözümlemeleri* içinde (s. 43-56). Pegem Akademi.
- Aydın, G., & Gülден, B. (2021). Kelime Öğretimi. F. Temizyürek, & T. Türkben (Ed.), *Türkçe öğretimine genel bir bakış el kitabı* içinde (s. 473-512). Pegem Akademi.
- Balci, A. (2021). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntem, teknik ve ilkeler*. Pegem Akademi. <https://doi.org/10.14527/9789756802403>
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Aygün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2019). *Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri*. Pegem Akademi. <https://doi.org/10.14527/9789944919289>
- Çetinkaya, B. (2014). Sözlüklerde tanımlama söz varlığı üzerine bir inceleme. *Electronic Turkish Studies*, 9(9), 395-406.
- Kır, T., Kırman, E., & Yağız, S. (2018). *Ortaokul ve imamhatip ortaokulu Türkçe ders kitabı 7*. MEB.
- Çotuksöken, Y. (1999). Okul sözlükleri üzerine. *Kebikeç*, 7-8, 61-65.
- Dursunoğlu, H. (2011). Cumhuriyet döneminde yapılan sözlük çalışmaları ve Türkçe sözlükler üzerine bir kaynakça denemesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(31), 255-272.
- Göçer, A. (2020). Okul sözlüklerinin biçimsel özellikleri ve akademik çalışmalarda değinilen sorunlar bağlamında Türkçe okul sözlüğü hazırlama süreç, ilke ve ölçütleri üzerine bir öneri: tematik okul sözlükleri. *Kafkas Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 7, 66-83. <https://doi.org/10.30900/kafkasegt.686488>
- Göğüş, B. (1978). *Orta dereceli okullarımızda Türkçe ve yazın eğitimi*. Gül.

- Gülden, B. (2019). Türkçe ders kitaplarının deyim varlığı ve okullar için hazırlanan deyim sözlüklerinin işlevsellikleri üzerine bir araştırma. *VI. Yıldız Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi* (s. 2344-2355). İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. <https://sbe.yildiz.edu.tr/sayfa/ETK%C4%B0NL%C4%B0K-VE-YA-YINLARIMIZ/Sosyal-Bilimler-Kongresi/232>
- Güzel, Z., & Süslü, H. D. (2022). İlkokul Türkçe sözlüklerinin niteliksel özellikleri üzerine bir inceleme. *Dijital Teknolojiler ve Eğitim Dergisi*, 1(2), 130-144. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7489399>
- İlhan, N. (2009). Sözlük hazırlama ilkeleri, çeşitleri ve özellikleri. *Electronic Turkish Studies*, 4(4), 534-554.
- Kahraman, M. (2016). Sözlük Bilim kuram, ilke ve yöntemler üzerine. *Journal of the Human & Social Science Researches*, 5(8). <https://doi.org/10.15869/itobiad.284821>
- Karadağ, Ö. (2005). *İlköğretim I. kademe öğrencilerinin kelime hazinesi üzerine bir araştırma*. (Tez No: 160509) [Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi]
- Karadağ, Ö. (2011). İlköğretim Türkçe sözlüklerinin hazırlanmasında temel ölçütler. *Türkçülük Bilimi Araştırmaları*, 30, 193-207.
- Karadağ, Ö. (2021). *Kelime öğretimi*. Pegem Akademi. <https://doi.org/10.14527/9786052415337>
- Kılıç, A., & Seven, S. (2003). *Konu alanı ders kitabı incelemesi*. Pegem A.
- Kır, T., Kırman, E., & Yağız, S. (2019). *Ortaokul ve imamhatip ortaokulu Türkçe ders kitabı 7*. MEB.
- Kocapınar, P. (2020). Sözlük nedir? *Karadeniz Araştırmaları*, 17(68), 1089-1101. <https://doi.org/10.12787/KARAM1663>
- Kurudayıoğlu, M. (2005). *İlköğretim II. kademe öğrencilerinin kelime hazinesi üzerine bir araştırma* (Tez No: 159613) [Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi]
- Küçükahmet, L., Duman, T., Çakmak, M., Tertemiz, N., Ercan, L., Kayabaşı, Y., . . . Çalık, T. (2011). *Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu*. Nobel.
- Laughlin, R. M. (1975). The state of school dictionaries. *Language Arts*, 52(6), 826-842.
- MEB. (2021, Ekim 14). *Resmî Gazete*. Millî Eğitim Bakanlığı Ders Kitapları ve Eğitim Araçları Yönetmeliği: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/10/20211014-1.htm>
- Odabaşı, S., & Çalış, P. D. (2018). *Türkçe sözlük*. Ata.
- Senemoğlu, N. (2011). *Gelişim öğrenme ve öğretim kuramdan uygulamaya*. Pegem Akademi.
- Serin, N. (2022). Okul sözlüklerinde yer alan örnek cümlelerin seçiminde kullanılacak ölçütler. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 9, 53-70. <https://doi.org/10.51531/korkutataturkiyat.1179406>
- Tarp, S., & Gouws, R. H. (2012). School dictionaries for first-language learners. *Lexikos*, 22, 333-351. <https://doi.org/10.5788/22-1-1011>
- TDK. (2011). *Türkçe sözlük*. Türk Dil Kurumu.
- TDK. (2022, Eylül 2). *Kısaltmalar Dizini*. https://tdk.gov.tr/wp-content/uploads/2019/01/K%C4%B1saltmalar_Dizini.pdf
- Ülper, H., Arı, G., Çetinkaya, G., Güneyle, A., İşeri, K., Okur, A., . . . Yaylı, D. (2014). *Türkçe Ders Kitabı Çözümlemeleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Yalçın, S. K., & Özek, F. (2006). Söz varlığının temel dil becerilerinin ve akademik disiplinlerin kazanımına olan etkileri. *Millî Eğitim*, 35(171), 130-139.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin.

Extended Abstract

Dictionaries are essential tools for learning second languages as well as for teaching terms in one's native tongue. The purpose of this study is to shed light on the characteristics of school dictionaries that are now available and purport to have been created with primary school kids and the Turkish Language Institute in mind. Both the form and the content elements of the example dictionary were studied. So, the goal is to ascertain how well the dictionary can meet the needs of students. Both in terms of format and content, dictionaries must satisfy the needs of pupils. "Are the school dictionaries made for primary school pupils prepared by taking into account the peculiarities of the students?" is the research's main issue. These are the sub-problems related to this question that need to be addressed:

1. Are the formal qualities of the evaluated school dictionary appropriate for the intended audience's characteristics?
2. What percentage of the target terms in the vocabulary exercises in the Turkish textbooks for the seventh grade are covered by the school dictionary under review?
3. What percentage of the 7th grade students' target word lists and frequently used words are present in the school dictionary under review?
4. Were the spelling conventions observed at the start of the entries in the dictionary under review?

By analyzing the Turkish Dictionary created by Ata Publishing in terms of form and content qualities, the research aimed to raise awareness about the quality of school dictionaries. One of the qualitative research designs, the document analysis approach, was used for this research. The demands of 7th grade students were taken into consideration by utilizing the criterion sample approach, one of the purposive sampling techniques, in order to completely reveal the test standards.

In the study's focus, the preference of the school dictionary, which is decided by criterion sampling, one of the purposive sampling techniques, a number of criteria have been established. These standards are:

The publisher said that the dictionary was still available for purchase.

The publishing company additionally provides dictionaries of various kinds. It is stated on the cover or presentation part of the dictionary under examination that it was created in compliance with the standards established by the TDK.

- The dictionary under examination is produced for students, as evidenced by the fact that it is still being sold throughout the study process.

Many publishing companies currently have school dictionaries for elementary school students available for purchase. As of the year of release, students have had access to the dictionary (Ata Publishing - Turkish Dictionary), which is preferred as the subject of study, for five years (2018).

The publishing company also tries to satisfy consumer needs by creating a variety of dictionaries. The research focuses on three different types of Turkish dictionaries: an illustrated Turkish dictionary, a large Turkish dictionary, and a Turkish dictionary for elementary school students. These genres include dictionaries of proverbs, idi-

oms, and aphorisms as well as dictionaries of synonyms, antonyms, and homophones. The publisher also includes hardcover, paperback, and plastic versions of the same dictionary in its selection. A sign that the publishing company considers the peculiarities of the target audiences in its books is the creation of dictionaries for various genres and age groups as well as the fact that they give options by taking into consideration various formal standards.

The publishing company also tries to satisfy consumer needs by creating a variety of dictionaries. The research focuses on three different types of Turkish dictionaries: an illustrated Turkish dictionary, a large Turkish dictionary, and a Turkish dictionary for elementary school students. These genres include dictionaries of proverbs, idioms, and aphorisms as well as dictionaries of synonyms, antonyms, and homophones. The publisher also includes hardcover, paperback, and plastic versions of the same dictionary in its selection. A sign that the publishing company considers the peculiarities of the target audiences in its books is the creation of dictionaries for various genres and age groups as well as the fact that they give options by taking into consideration various formal standards.

An element that will further increase the validity and reliability of the data to be acquired in these respects is the use of the 7th grade level as a criterion.

The 7th grade Turkish textbook was chosen as a criterion for the study object for the following reasons:

- Being released by the Ministry of National Education;
- Being used for at least four more years in educational activities;
- To serve as a textbook for the academic year 2022-2023,

The 7th grade Turkish textbook, which was chosen as the study object's criterion, was released in 2018 and has been in use from the 2018–19 school year through the 2022–2023 school year.

The fact that the textbook has been used in educational activities since the year it was published can be considered sufficient and functional by the relevant units. For this reason, it was considered more appropriate as a criterion in obtaining the findings for the examined dictionary to appeal to the textbooks.

Formal standards were created by combining the standards in the Ministry of National Education Textbooks and Educational Tools Regulation (2021) and various studies in the literature. Within the framework of these standards, dictionaries have been subjected to formal examination.

The word preferences in the content of the dictionaries were examined by considering the 7th grade level standards. For the content features of the dictionary, 5 different fields of study have been created:

1. The target words in the 7th grade Turkish textbook's vocabulary exercises
2. A list of words used frequently by 7th graders
3. An alphabetical list of keywords
4. Reviewing the dictionary's index of acronyms
5. Checking the spelling in the dictionary's headlines

The studied dictionary was scanned, the goal terms in the vocabulary exercises in the 7th Grade Turkish Textbook (MEB, 2021) were listed, and the circumstance where the lexicon met these concepts was shown.

“7. Words in the "List of Commonly Used Words" and "Alphabetical Target Word List” were scanned in the dictionary, and information on whether the dictionary meets the learning needs of 7th grade students was obtained. This was done for the dictionary to meet the needs of the target audience.

Other areas of study that are looked at in terms of content include the dictionaries’ index of acronyms and the target words’ spelling. According to the characteristics established by the Turkish Language Association, the abbreviations index and the spelling compatibility of the headings were verified.

“List of Commonly Used Words” and “Alphabetical Target Word List” were scanned in the dictionary, and information on whether the dictionary fulfills the learning needs of 7th grade students was obtained. This was done for the dictionary to meet the needs of the target audience.

Other areas of study that are looked at in terms of content include the dictionaries’ index of acronyms and the target words’ spelling. According to the characteristics established by the Turkish Language Association, the abbreviations index and the spelling compatibility of the headings were verified.

The following assessments can be made about the study’s second subproblem: The dictionary, which was designed as a classroom dictionary for elementary school pupils, was assessed for the target audience’s 7th grade level. It has been attempted to ascertain how many of the words in the vocabulary exercises in the Turkish textbook for the seventh grade are present in the examined dictionary for this purpose. As a result, information was gathered for textbooks, which is one of the sources taken into account while creating dictionaries. As a result, only 36.7% of the 142 target vocabulary units in the vocabulary exercises of the aforementioned Turkish textbook are found in the dictionary, while 63.3% are absent.

By using a different criterion, the ability of the dictionary created for the third problem of the research to meet the needs of the target audience was assessed. The dictionary has a rate of 62-65% for meeting the target word list of 1250 words created for grade kids and the word list of 649 words frequently used by 7th grade students. The dictionary studied in the two-word lists of 649 and 1250 words has a ratio of 62.5-65% when compared to many dictionaries on the market in terms of content, whereas other dictionaries have a coverage of 29-86% in line with a list of 385 words. exhibits a high standard.

The fourth sub-problem of the research has looked at whether the headings in the school dictionary have any spelling errors and whether it gives the students accurate spelling information. Four of the headlines have mistakes in their writing. The abbreviations and explanations from the TDK Turkish Dictionary were used to create the dictionary’s abbreviation index. This is crucial for maintaining standardization.

The dictionary's abbreviation index was analyzed for the fifth sub-problem of the research in accordance with the criteria established by the Turkish Language Institute, and the following conclusions were reached: It was discovered that the dictionary was created in accordance with the abbreviation index created by the Turkish Language Institute (TDK, 2022).

The abbreviations and explanations from the TDK Turkish Dictionary (2011) have been adopted for the abbreviations and explanations of some attachments that are not listed in the abbreviations index. This is beneficial for establishing lexicological uniformity. This approach taken in creating the abbreviations index is just another sign that certain standards are being taken into consideration when creating the dictionary.